

ROZKAZ OPERACYJNY NR 00485 NIKOŁAJA JEŻOWA, SZEFA NKWD

• **ROZKAZ 00485** został wydany wraz z „Tajnym pismem na temat faszystowsko-powstańczej, szpiegowskiej, dywersyjnej, szkodniczej i terrorystycznej działalności polskiego wywiadu w ZSRS” w dniu 11 sierpnia 1937 r.

• Nakazywał zorganizowanie w ciągu trzech miesięcy (od 20 sierpnia do 20 listopada 1937 r.) zbrodniczej operacji mającej teoretycznie na celu likwidację struktur Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) oraz „jej dywersyjno-szpiegowskich i powstańczych kadr w przemyśle, transporcie, sowchozach i kotchozach”.

PRAKTYKA WYKONYWANIA ROZKAZU:

- W praktyce, na podstawie rozkazu 00485 aresztowaniu podlegać miały osoby narodowości polskiej przebywające w ZSRS. Nie byli to ludzie podejrzani o popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa, ale Polacy, których NKWD zaliczało do jednej z kategorii takich jak: „zbiegowie”, „emigranci”, „członkowie partii”, i „nacionaliści”.
- Funkcjonariuszom NKWD obwodu moskiewskiego, zdziwionych faktem, iż mają aresztować polskich emigrantów politycznych, byłych jeńców wojennych, uciekinierów z Polski czy członków Komunistycznej Partii Polski wyjaśniano, że „rozporządzenie uzgodnione jest ze Stalinem i Biurem Politycznym, a Polaków „trzeba bić, ile wlezie”.

>>POLAKÓW TRZEBA BIĆ, ILE WLEZIE!<<

ARESZTOWANIE I ŚLEDZTWO:

- Aresztowanych podzielono na dwie grupy:
  1. pełniących służbę w organach NKWD, Armii Czerwonej, pracowników: zakładów zbrojeniowych, fabryk produkujących na potrzeby wojenne, transportu kolejowego, wodnego i powietrznego, sektora energetycznego zasilającego wszystkie przedsiębiorstwa przemysłowe, zakładów gazownictwa i przemysłu naftowego;
  2. pozostających: zatrudnionych w przedsiębiorstwach przemysłowych nie mających znaczenia obronnego; w sowchozach, kotchozach i urzędach.
- Po zakończeniu śledztwa przygotowywano informację nt. oskarżonego oraz dokonywano streszczenia materiałów śledczych.

Dokumentację układano w formie albumu (poziome arkusze zszywano razem węższą stroną kart; stąd przypominały album). Takí porządek rozpatrywania spraw w materiałach NKWD zaczęto określać „albumowym”.

WYROKI:

- Wyroki wydawały tzw. „dwójki” – specjalne komisje złożone z prokuratora i funkcjonariusza NKWD. Dokumenty wysyłano do Moskwy, do ostatecznej akceptacji szefa NKWD i Prokuratora Generalnego ZSRS, tj. do Nikołaja Jeżowa i Andrieja Wyszyńskiego. Po akceptacji spis odsyłano w celu wykonania wyroku. Od II poł. 1938 r. z powodu dużej liczby spraw, system uproszczono: w każdym regionie powołano specjalne trójki, których decyzje były ostateczne.
- W zależności od „stopnia przewinienia”, aresztowanych skazywano na:
  1. rozstrzelanie („wszystkie szpiegowskie, dywersyjne, szkodnicze i powstańcze kadry”);
  2. karę więzienia lub zsyłki do sowieckich obozów pracy przymusowej (łagrów) trwającą od 5 do 10 lat („mniej aktywni”).
- Wyroki wykonywano natychmiast po orzeczeniu.

DRAMATYCZNY LOS ŻON I DZIECI ARESZTOWANYCH:

15 sierpnia 1937 r. Nikołaj Jeżow wydał rozkaz nr 00486 dotyczący żon i dzieci aresztowanych przez NKWD; 2 października 1937 r. rozciągnął go na członków rodzin Polaków aresztowanych z mocy rozkazu nr 00485.

1. żony zsyłano do łagrów (na 5–8 lat);
2. dzieci powyżej 15 roku życia zsyłano do łagrów, karnych dziecięcych kolonii lub domów dziecka o specjalnym rygorze;
3. dzieci od pierwszego do 15 roku życia, które pozostały bez rodziców, wysyłano do żłobków lub domów dziecka.

Autorzy: dr Katarzyna Maniewska, Piotr Wiejak, Biuro Edukacji Narodowej, Delegatura IPN w Bydgoszczy, Konsultacja naukowa: dr hab. Marek Gałęzowski, BEN IPN w Warszawie. Oprac. na podstawie: *Od komitetu redakcyjnego [w:] Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych*, Tom 8, Wielki Terror: operacja polska 1937-1938. Część pierwsza, Instytut Pamięi Narodowej, Warszawa-Kijów 2010.

WIELKI TERROR

WIELKI TERROR (1937–1938) – okres w historii ZSRS, kiedy to czystki w aparacie państwowym i wojsku oraz terror i represje wobec obywateli osiągnęły apogeum. NKWD pod wodzą Nikołaja Jeżowa aresztowało wówczas około 1,5 mln osób, z czego 700 tys. zamordowano. Na „Wielki Terror” składała się seria zbrodniczych operacji NKWD, zatwierdzonych przez najwyższe władze ZSRS ze Stalinem na czele, skierowanych przeciwko różnym grupom społecznym. Największa z tych operacji skierowana przeciwko tzw. „elementom antysowieckim” została zatwierdzona rozkazem nr 0047 (lipiec 1937 r.). Druga co do wielkości (rozkaz nr 00485) dotyczyła osób narodowości polskiej zamieszkującej tereny ZSRS (głównie Białorusi, Ukrainy, Rosji). Określenie Wielki Terror zostało użyte po raz pierwszy przez Roberta Conquesta w tytule jego książki z 1968 r. („Wielki Terror”).

ANTYPOLSKA OPERACJA NKWD 1937–1938

OFIARY LUDOBÓJSTWA:

- rozpatrzono sprawy dotyczące 143 810 osób;
- skazano 139 835 osób (97%);
- rozstrzelano 111 091 osób (79%).

Transport więźniów na odkrytych platformach kolejowych, rysunek nieznanego łagiennika.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej podjął dwie uchwały, mające na celu upamiętnienie ofiar antypolskiej operacji NKWD:

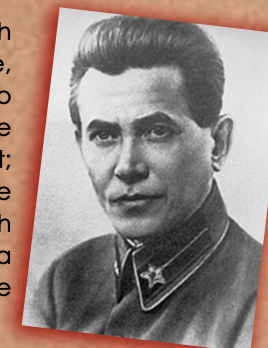
- uchwała z dnia 14 lipca 2009 r.
- uchwała z dnia 31 sierpnia 2012 r.

ARCHITEKCI TERRORU

JÓZEF STALIN – komunistyczny dyktator i zbrodniarz, przywódca Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich w latach 1924–1953. Jego rządy charakteryzował wszechobecny i bezwzględny terror, którego ofiarami byli miliony obywateli ZSRS. Liczbę ofiar terroru Stalina szacuje się od 20 do 50 mln osób.

NIKOŁAJ JEŻOW – szef NKWD w latach 1936–1938, posiadał nieograniczoną władzę, odpowiadał za terror i zbrodnie w okresie Wielkiego Terroru. Nadano mu przydomek „Krwawy Karzeł” ze względu na szczególne okrucieństwo i niski wzrost; swoim podwładnym nakazywał torturowanie więźniów. Po wykonaniu operacji w ramach Wielkiego Terroru, aresztowany i zamordowany na rozkaz Stalina. Jeżow został usunięty także z oficjalnych fotografii.

JEŻOWSZCZYZNA – potoczne określenie okresu „Wielkiego Terroru”, utworzone od nazwiska szefa NKWD Nikołaja Jeżowa (Stalin oraz władze sowieckie chciały przypisać odpowiedzialność za zbrodnie tylko i wyłącznie Jeżowowi).

Odznaka i czapka funkcjonariusza NKWD

Ogromne zasługi w przywracaniu pamięci o zbrodni dokonanej na Polakach w ZSRS mają historycy i działacze z rosyjskiego stowarzyszenia „Memoriał”.
www.memo.ru

Ludobójczy rozkaz NKWD

Fragmenty rozkazu operacyjnego nr 00485 ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Nikołaja I. Jeżowa, Moskwa, 11 sierpnia 1937 r. [w:] Dokumenty z tomu Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych, Tom 8, Wielki Terror: operacja polska 1937-1938. Część pierwsza, IPN, Warszawa-Kijów 2010. [Pominięto przypisy autora opracowania].

Ścisłe tajne

Rozkazuję:

1. Rozpocząć 20 sierpnia 1937 r. szeroko zakrojoną operację mającą na celu całkowitą likwidację lokalnych organizacji POW i przede wszystkim ich dywersyjno-spiegowskich i powstańczych kadr w przemyśle, transporcie, sowchozach i kołchozach. Całą operację należy zakończyć w ciągu trzech miesięcy, tj. do 20 listopada 1937 r.
2. Aresztowaniu podlegają:
  - a) wykryci podczas śledztwa i do tej pory nie odnalezieni działacze POW według załączonego spisu.
  - b) wszyscy pozostali w ZSRS jeńcy wojenni z Wojska Polskiego;
  - c) zbiegowie z Polski, niezależnie od czasu ich przejścia do ZSRS;
  - d) przybyli z Polski emigranci polityczni i [osoby pochodzące] z wymiany [więźniów] politycznych;
  - e) byli członkowie PPS i innych polskich antysowieckich partii politycznych;
  - f) najaktywniejsza część lokalnego antysowieckiego elementu nacjonalistycznego z polskich rejonów [narodowych]. [...]
4. Jednocześnie z aresztowaniami rozpoczynać śledztwo. [...] Wszystkich występujących w zeznaniach szpiegów, szkodników i dywersantów natychmiast aresztować. Do prac śledczych wydzielić specjalną grupę pracowników operacyjnych.
5. Wszystkich aresztowanych, w miarę ujawniania ich winy w trakcie śledztwa, należy podzielić na dwie kategorie:
  - a) pierwsza kategoria to [osoby] podlegające rozstrzelaniu – zaliczają się do niej wszystkie szpiegowskie, dywersyjne, szkodnicze i powstańcze kadry polskiego wywiadu;
  - b) druga kategoria, [ludzie] mniej aktywni, podlegający karze osadzenia w więzieniach i obozach na okres od 5 do 10 lat.
6. [...] Wyrok po zatwierdzeniu spisów przez NKWD ZSRS i przez Prokuratora Związku [Sowieckiego] wykonać natychmiast, tj. zasądzonych według pierwszej kategorii – rozstrzelać, a według drugiej – kierować do więzień i obozów zgodnie z rozporządzeniem NKWD ZSRS.
7. Wstrzymać uwalnianie z więzień i obozów ludzi skazanych za działania szpiegowskie na rzecz Polski, którym kończy się okres zasądzony wyrokiem. [...]
9. O przebiegu operacji donosić telegraficznie co 5 dni, tj. 1, 5, 10, 15, 20, 25 i 30 dnia każdego miesiąca.

Na zdjęciu Polacy, ofiary sowieckiego ludobójstwa. Fot. pochodzą z publikacji *Operacja antypolska 1937-1938*, IPN, 2017.

Dramatyczny los żon i dzieci aresztowanych

Fragmenty rozkazu operacyjnego ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS Nikołaja I. Jeżowa nr 00486; Moskwa 15 sierpnia 1937 [w:] Rozstrzelać Polaków. Ludobójstwo Polaków w Związku Sowieckim w latach 1937-1938, oprac. Tomasz Sommer, seria „Biblioteka Wolności”, Warszawa, 3S Media Sp. z o.o., 2010. [Pominięto przypisy autora opracowania].

Ścisłe tajne

Po otrzymaniu niniejszego rozkazu przystąpić do represjonowania zdrajców ojczyzny, członków prawicowo-trockistowskiej szpiegowsko-dywersyjnej organizacji, osądzonych przez kolegium wojskowe i wojenny trybunał pierwszej i drugiej instancji, poczynając od 1 sierpnia 1936 r. [...]

Przygotowanie operacji

1. W przypadku każdej wyznaczonej do represji rodziny dokładnie sprawdzić i zebrać dodatkowe dane i kompromitujące materiały. Na podstawowe zebrane materiały składają się:

- a) dokładna, wspólna informacja o rodzinie [...] Imienny spis rodziny [...], dokładne wytyczne dane o każdym członku rodziny, materiały kompromitujące żonę skazanego, charakterystyki stopnia niebezpieczeństwa społecznego dzieci od 15. roku życia, dane o ilości ludzi starszych i potrzebujących opieki w rodzinie, ciężko i zakaźnie chorych, dzieci, które ze względu na stan fizyczny potrzebują opieki;
- b) oddzielna, krótka informacja o dzieciach od 15. roku życia, niebezpiecznych społecznie i zdolnych do antysowieckiej działalności;
- c) imienna lista dzieci od 15. roku życia; oddzielna lista dzieci w przedszkolnym i szkolnym wieku. [...]

Przeprowadzanie aresztowań i rewizji

3. Wyznaczonych do represji należy aresztować. Aresztowanie przeprowadza się na podstawie nakazu.

4. Aresztowane zostają żony będące w prawnym lub faktycznym związku ze skazanym w momencie aresztowania. Aresztowane zostają żony, które w momencie aresztowania były rozwiedzione ze skazanymi, jednak:

- a) brały udział w kontrewolucyjnej działalności skazanych;
  - b) ukrywały skazanych;
  - c) wiedziały o kontrewolucyjnej działalności skazanego, a jednak nie poinformowały o tym odpowiednich organów władzy.
5. Nie będą aresztowane:

- a) kobiety w ciąży, żony skazanych karmiące piersią, mające ciężko i zakaźnie chore dzieci, kobiety w podeszłym wieku potrzebujące opieki. Zabrania się im opuszczać stałe miejsce zamieszkania oraz prowadzona jest stała obserwacja rodziny;
- b) żony skazanych, które zdemaskowały swoich mężów i poinformowały o tym władzę oraz udostępniły dowody, które posłużyły jako podstawa do aresztowania.

6. Jednocześnie z aresztowaniem przeprowadzona zostaje dokładna rewizja. [...]

7. Cały dobytek, który należy do aresztowanych z wyjątkiem: niezbędnej bielizny, odzieży, obuwia i bielizny pościelowej, które aresztowani biorą ze sobą – konfiskować. Mieszkanie aresztowanych zaplombować. [...]

Porządek załatwiania spraw

9. W stosunku do każdej aresztowanej i każdego niebezpiecznego społecznie dziecka od 15. roku życia, wszczyna się postępowanie śledcze [...].

12. Żony zdrajców ojczyzny zostają skazane, w zależności od tego, jak bardzo są społecznie niebezpieczne, na minimum 5-8 lat obozu.

13. Niebezpieczne społecznie dzieci skazanych, w zależności od wieku, stopnia niebezpieczeństwa i możliwości poprawy, zostają uwięzione w obozach albo koloniach pracy NKWD lub w domach dziecka o specjalnym reżimie prowadzonych przez Ludowe Komisariaty Oświaty republik. [...]

Fot. pochodzą z książki *Dzieci operacji polskiej mówią*, oprac. T. Sommer, 3S Media, 2013.

Rozlokowanie dzieci skazanych

19. Wszystkie dzieci sieroty po wydaniu wyroku skierować:

a) dzieci w wieku od 1-1,5 roku do pełnych 3 lat do domów dziecka i żłobków Ludowych Komisariatów Zdrowia republik w stałych miejscach zamieszkania;

b) dzieci w wieku od 3 do 15 lat do domów dziecka Ludowych Komisariatów Oświaty innych republik, krajów i okręgów (zgodnie z ustaloną dyslokacją), z wyjątkiem Moskwy, Leningradu, Kijowa, Tbilisi, Mińska, miast portowych i pogranicznych. [...]

21. Dzieci karmione piersią są kierowane razem ze skazanymi matkami do obozów, skąd po osiągnięciu 1-1,5 roku są przenoszone do domów dziecka i żłobków Ludowych Komisariatów Zdrowia republik.

22. Dzieci w wieku od 3 do 15 lat utrzymuje państwo.

23. W przypadku, gdy krewni (nierepresjonowani) zechcą zabrać pozostałe sieroty na utrzymanie – nie sprzeciwiać się temu. [...]

Jarosław Rafalski, To nieporozumienie, ja wkrótce wrócę [w:] Polacy w Sankt Petersburgu, materiały zebrała i opracowała Teresa Konopielko, Lublin, Wydawnictwo Test & Stowarzyszenie Pisarzy Polskich, b.d.w.

Po rewolucji bolszewicy nie wierzyli, że mama potrafiła przy piątce dzieci zajmować się działalnością społeczną, być przewodniczącą towarzystwa sekularnego i brać udział w modlitwach. Została aresztowana i przymusowo umieszczona w szpitalu psychiatrycznym w Winnicy celem „leczenia”. [...] W 1918 roku ojciec wrócił z frontu i nie znalazł w domu swojej żony. Zabrał ją ze szpitala.

Ojciec uwierzył sloganom bolszewickim i całym sercem zaangażował się po stronie Sowieców. Mama po powrocie do domu znowu zajęła się religią. Urodziły się kolejne dzieci, wśród nich i ja. Ojciec był organizatorem i założycielem kołchozu, „Krasnoje Znamia”. Siostra Rafała ukończyła polskie technikum w Białej Cerkwi i została nauczycielką nauczania początkowego we wsi Leonówka, ługińskiego rejonu, w obwodzie żytomierskim.

W 1933 roku pozamykano szkoły polskie, Rafała została bez pracy. [...] W 1937 roku rozpoczęły się aresztowania Polaków. Prawie wszystkich Żalizowskich (braci mojej mamy i ojca), oprócz najstarszego Jana i Dionizego, aresztowano i wkrótce rozstrzelano jako wrogów ludu. Ojciec był przekonany, że fala represji go nie doścignie: był pierwszym organizatorem kołchozów, zaakceptował władzę radziecką. Donos nauczyciela ze szkoły ukraińskiej i sąsiada zadecydował o jego życiu, i w noc z 30 kwietnia na 1 maja 1938 roku, o godzinie 3 nad ranem, pod dom przyjechała czarna buda. Po trzygodzinnym przetrząsaniu pomieszczeń, nastąpiło aresztowanie. Wychodząc z domu, ojciec powiedział: „To nieporozumienie, wkrótce wrócę, nie będę się nawet żegnać z wami...”. Więcej go nie zobaczyliśmy. Został rozstrzelany w moje dziesiąte urodziny, w nocy z 3 na 4 czerwca 1938 roku. Po trzech miesiącach do rejonowego KGB zabrała czarna buda moją mamę. Wróciła nad ranem, cała w siniakach i posiwiata. Kazano jej w ciągu dwudziestu czterech godzin zostawić rodzinę i wyjechać z obwodu żytomierskiego. Nie powiedziała nam o tym, tylko płakała dwie doby, przy tym nie jadła i nie piła. Starsza siostra Jadwiga poprosiła o przyjazd do domu naszą najstarszą siostrę Rafałę, pracującą niedaleko od naszej wsi. Rafała w dowodzie osobistym mamy zobaczyła stempel z nakazem wyjazdu. Namówiła ją do tego – wynajęła mieszkanie w miejscowości Malin w obwodzie kijowskim.

Trójka niepełnoletnich dzieci została bez rodziców (najstarsze miało trzynaście lat, ja – najmłodszy – dziesięć). Pewnego dnia do domu włamali się złodzieje i zabrali wszystko, co najcenniejsze. Po trzech miesiącach mama ogłosiła głodówkę. Minęło jeszcze kilka dni i właścicielka mieszkania wysłała telegram do Rafali: „Przyjeżdżaj pilnie, mama chora”. Rafała pojechała i w nocy przywiozła mamę do domu. Schowaliśmy ją na strychu, w dużej beczce 1,5 x 1 m, przykryliśmy z góry główkami kapusty. Mamą trzeba się było opiekować. Udało się nam to robić w ciągu trzech lat. Nawet wyprowadziliśmy w nocy na spacer. Tak było do 5 sierpnia 1941 roku. Do przyścia na naszą ziemię Niemców.